

داستان حمایت صندوق‌های قرض‌الحسنه از مبارزان انقلاب

کنگاهی به تاریخچه شکل‌گیری صندوق‌های قرض‌الحسنه در تاریخ معاصر و نقش این صندوق‌ها در حمایت از زندانیان سیاسی

انوشه میرمرعشی

چهاردهم اسفند در تقویم «روز احسان و نیکوکاری و روز ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه» نامیده شده است. و از آنجا که قرض‌الحسنه جایگاه بسیار مهمی در نظام اقتصادی اسلام دارد، همیشه مورد توجه متدینین و اقشار مذهبی بوده است. البته ادای این توصیه قرآنی تا اواسط دهه چهل شمسی عمدتا به شکل فردی در ایران انجام می‌شد؛ اما از این مقطع به بعد به شکل تشکیلاتی و با تاسیس صندوق‌های قرض‌الحسنه و به صورت مشارکت جمعی مردم ادامه پیدا کرد.

در این مطلب به چگونگی شروع تاسیس این صندوق‌های قرض‌الحسنه در ایران و نقش حمایتی آن از مبارزین و انقلابیون مسلمان در دوره رژیم پهلوی پرداخته‌ایم.

قرض در لغت به معنای قطع کردن و بریدن با دندان است. اما در اصطلاح فقهی، «قرض» به معنای آن است که کسی مال خود را به دیگری تملیک کند، البته بدین صورت که قرض گیرنده نسبت به ادای خود آن مال یا مثل آن و یا قیمت آن ضامن شود و تعهد کند. خداوند متعال در شش آیه [۲۴۵ سوره بقره، دوازده سوره مائده، آیات یازده و هجده سوره حدید، هفده سوره تغابن و بیست سوره مزمل] مسلمانان را بر دادن قرض‌الحسنه به یکدیگر سفارش کرده است. به همین دلیل قرض‌الحسنه، هم جایگاه مهمی در اندیشه دینی مسلمانان و هم جایگاه مهمی در اقتصاد جامعه اسلامی دارد. جایگاهی که موجب کاهش فقر و فاقه، و در عین حال گسترش رفاه و عدالت اجتماعی در میان مردم می‌شود.

متاسفانه تا اواخر دهه چهل شمسی برنامه‌ای متشکل

برای تاسیس صندوق‌های قرض‌الحسنه در میان ایرانیان وجود نداشت، و مردم ایران به شکل فردی به انجام این سفارش قرآنی اهتمام داشتند. اما از اواخر دهه چهل کم‌کم فکر تاسیس صندوق‌های قرض‌الحسنه در کشورمان شکل گرفت.

اولین صندوق‌های قرض‌الحسنه در تهران

حجت‌الاسلام میرزاعلی آقای فلسفی (برادر حجت‌الاسلام محمدتقی فلسفی خطیب مشهور) امام جماعت مسجد لرزاده تهران بود. آن روزها به لطف اجرای سیاست آمریکایی اصلاحات ارضی و انقلاب سفید شاه، تعداد فقرا و نیازمندان زیاد شده بود. از طرف دیگر بانک‌ها در مقابل پولی که به نیازمندان وام می‌دادند چنان سودی دریافت می‌کردند که دست هرچه رباخوار را از پشت بسته بودند. میرزاعلی آقای فلسفی هرشب که برای اقامه نماز از منزل به مسجد می‌رفت، از دیدن متکدیان و نیازمندان در طول مسیر، خیلی رنج می‌کشید. برای همین یک شب بعد از اقامه نماز مغرب و عشا، روی منبر نشست و برای مردم از گناه کبیره رباخواری گفت. از اینکه باید فکری به حال نیازمندان و فقرا کرد...

آن شب ایشان اعلام کرد قرار است با کمک نمازگزاران و خیرین مسجد با سرمایه اولیه چهارده تومان به نیت چهارده معصوم (علیهم‌السلام) صندوق قرض‌الحسنه تاسیس شود. صندوقی که سال بعد از آن یعنی سال ۱۳۴۸.ش با کمک تعدادی از خیّران و نمازگزاران آن مسجد همچون سیدتقی خاموشی، علی‌اصغر رخ‌صفت و حسین عطایی، به نام «صندوق ذخیره جاوید» راه‌اندازی شد. صندوقی که به جنگ نظام ربوی بانک‌ها رفته بود و می‌خواست گره‌گشای مشکلات مردم باشد...

خبر تشکیل این صندوق که به متدینین محلات دیگر تهران رسید، موجب شد که از آن الگو بگیرند و به فکر تاسیس صندوق قرض‌الحسنه بیافتند. به طوری که دومین صندوق قرض‌الحسنه توسط تعدادی از بازاریان نیکوکار بازار بزرگ تهران با نام «صندوق قرض‌الحسنه کوثر» تاسیس شد. عمده تشکیل دهندگان این صندوق، از اعضای «هیات‌های موتلفه اسلامی» بودند. افرادی چون سیدعلا میرمحمدصادقی، ابوالفضل توکلی‌بینا، محمدرضا اعتمادیان و... البته این افراد در سال‌های بعد صندوق‌های قرض‌الحسنه‌ای را در شهرهای قم و اصفهان هم راه‌اندازی کردند.

اما سومین صندوق قرض‌الحسنه در تهران توسط تعدادی از مبارزان سیاسی و هیاتی‌های محله تجریش در اوایل سال ۱۳۵۰.ش راه‌اندازی شد. نام این صندوق، «صندوق ذخیره بعث» نام گرفت. پشت جلد دفترچه حساب‌های این صندوق و زیر حدیث معروف «من اصبح لا یهتم بامور المسلمین فلیس بمسلم» نوشته شده بود «صندوق ذخیره بعثت با همت شما مسلمانان خیراندیش تاسیس یافته و برای رفع نیازمندی‌های ضروری، وام‌های بدون بهره(قرض‌الحسنه) پرداخت می‌نماید. شما نیز با پس‌انداز بیش‌تر و تشویق دیگران برای افتتاح حساب، کارکنان این صندوق را در پرداخت وام به اشخاص نیازمند و واجد شرایط یاری فرمایید.»

چهارمین صندوق قرض‌الحسنه شهر تهران نیز در سال ۱۳۵۲.ش، با نام «صندوق امور خیریه» با سرمایه اولیه ۱۲۰ هزار تومان و با سرمایه گذاری ۱۲۰ نفر از خیرین کار خود را آغاز کرد. این صندوق اولین صندوق قرض‌الحسنه‌ای بود که به‌صورت موسسه‌ای تجاری و بر اساس قانون تجارت به ثبت رسید.

بعد از آن هم نه تنها در بسیاری از مساجد و حسینیه‌های تهران که حتی در شهرهای دیگر هم صندوق‌های قرض‌الحسنه راه‌اندازی شد. به صورتی که در زمان پیروزی انقلاب اسلامی دویست صندوق قرض‌الحسنه در کل کشور مشغول به فعالیت و خدمات‌دهی به مردم بودند.

صندوق‌های قرض‌الحسنه و حمایت از مبارزان

مبارزه علیه رژیم پهلوی به غیر از هزینه‌های سیاسی و اجتماعی که برای مبارزان مسلمان داشت، هزینه‌های مالی سنگینی هم به بار می‌آورد. به طور مثال تامین مالی چاپ صدهزار اعلامیه و یا تکثیر نوارهای سخنرانی امام(ره) و سفرهای تبلیغی که مبارزان برای آگاه کردن مردم انجام می‌دادند؛ با توجه به شرایط اقتصادی کشور در آن زمان به سختی انجام می‌شد.

از طرف دیگر وقتی مبارزان توسط ساواک شناسایی، دستگیر و زندانی می‌شدند، خانواده‌های‌شان برای تامین معاش روزانه با مشکلات متعددی مواجه می‌شدند. به همین دلیل صندوق‌های قرض‌الحسنه در مدت کوتاهی به منبع تامین کننده نیازهای مالی مبارزان و گروه‌های انقلابی مسلمان تبدیل شد. به این شکل که صندوق‌های قرض‌الحسنه که در مساجد و حسینیه‌ها تشکیل شده بود، با دادن وام‌های بلند اقساط به خانواده‌های مبارزان و زندانیان سیاسی از آن‌ها حمایت مالی می‌کرد. نمونه بسیار عالی حمایت این صندوق‌های قرض‌الحسنه از زندانیان سیاسی را می‌توان در صندوق قرض‌الحسنه‌ای که توسط آیت‌الله شهید صدوقی در مسجد حظیره یزد تاسیس شده بود، یادآور شد.

از طرف دیگر برخی از صندوق‌ها به مبارزان سیاسی مسلمان به ویژه بعد از آزادی آن‌ها از زندان، وام با هدف ایجاد شغل و درآمد اعطا می‌کرد. این اقدام صندوق‌های قرض‌الحسنه تاثیر بسیار مهمی در زندگی و معیشت مبارزان داشت و موجب تاسیس کسب‌وکارهای کوچک و حتی کارگاه‌های صنعتی کوچک در شهرهای مختلف توسط این مبارزان شد.

ساواک و صندوق‌های قرض‌الحسنه

از آنجا که ساواک اشراف خفقان‌آوری بر وضعیت و فعالیت سیاسی مبارزان داشت، فعالیت اعضای سیاسی این صندوق‌ها را هم رصد کرده و در مواردی با ایجاد مزاحمت و حتی دستگیری اعضای اصلی صندوق مانع از فعالیت‌های آن‌ها می‌شد. به طور مثال حجت‌الاسلام نصرت‌الله انصاری که مسئولیت بانک تعاون اسلامی قم را بر عهده داشت به دلیل کمکی که از این طریق به اعضای سازمان مجاهدین کرد به زندان افتاد و در اردیبهشت

> از آنجا که ساواک اشراف خفقان‌آوری بر وضعیت و فعالیت سیاسی مبارزان داشت، فعالیت اعضای سیاسی این صندوق‌ها را هم رصد کرده و در مواردی با ایجاد مزاحمت و حتی دستگیری اعضای اصلی صندوق مانع از فعالیت‌های آن‌ها می‌شد.

۱۳۵۵.ش در اثر شکنجه به شهادت رسید.

البته به دلیل گسترده بودن فعالیت این صندوق‌ها در کل کشور و رضایت شدید مردم عادی از خدماتی که از این صندوق‌ها می‌گرفتند، ساواک نمی‌توانست بر فعالیت تمام این صندوق‌ها نظارت داشته باشد. به همین دلیل صندوق‌های قرض‌الحسنه توانستند از ابتدای دهه پنجاه شمسی تا پیروزی انقلاب اسلامی، نقشی مهم را در پیشبرد اهداف نهضت و حمایت از مبارزان و گروه‌های انقلابی مسلمان ایفا کنند.

شهدای صندوق قرض‌الحسنه اصناف

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی فعالیت صندوق‌های قرض‌الحسنه ادامه یافت و به ویژه بعد از شروع دفاع‌مقدس همچنان نقش مهمی را در برطرف کردن مشکلات اقشار ضعیف جامعه برعهده داشت. به همین دلیل هم منافقین ضربه زدن به این صندوق‌های قرض‌الحسنه را در دستور کار خود قرار دادند. به طوری که در تاریخ چهاردهم اردیبهشت ۱۳۶۱.ش، هفت منافق با پوشیدن لباس پاسداری و ارائه کارت جعلی، وارد دفتر صندوق قرض‌الحسنه اصناف، واقع در خیابان شهید مطهری تهران شدند و کارمندان و مسئولان صندوق و مردم عادی مراجعه‌کننده به این صندوق را به رگبار بستند. در این حادثه تروریستی پنج نفر به نام‌های «علیرضا رحیمی‌صفت»، «احمد کلاچای‌ثابت»، «بهنام شاه‌محمدی»، «ابراهیم بذرافشان» و «وحید ریاحی» به شهادت رسیدند و پانزده نفر مجروح شدند.

شهدایی که نام‌شان موجب درخشش بیش‌تر صندوق‌های قرض‌الحسنه در ایران اسلامی شد.

منابع در دفتر مجله موجود است.